

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ТА ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Пітюлич М.М.
Михайлюк І.І.

У статті здійснено огляд нормативно-правової бази діяльності сільського зеленого туризму. Частково з'ясовано поняття сільський туризм, зелений туризм, агротуризм, а також розкрито відмінність цих понять. Розглянуто роль і місце сільського зеленого туризму в розвитку туристичної галузі в сільських регіонах України. Частково висвітлено досвід європейських країн у сфері сільського зеленого туризму. Визначено пріоритети сільського туризму у економіці сільських населених пунктів.

Ключові слова: сільський туризм, екотуризм, агротуризм, сільська садиба, законодавство, підприємництво, досвід.

ВСТУП

Сільський зелений туризм вже понад десять років формується та розвивається в Україні. Розвиток сільського туризму дає можливість покращити ситуацію шляхом залучення місцевого населення до підприємницької діяльності у сфері послуг. Проблема розвитку цього виду туризму є нова і малодосліджена, тому окремі питання щодо системного обґрунтування особливостей його становлення як підприємницької діяльності все ще залишаються не розкритими і потребують більш ґрунтовного вивчення.

Актуальність проблеми полягає у тому, що й досі нема чіткого визначення поняття «сільський туризм» та його розмежування з поняттями екотуризм, агротуризм, фермерський туризм і т.п. Слід відмітити, що протягом останнього десятиліття на законодавчому рівні не прийнято законів, які б регулювали діяльність сільського зеленого туризму.

В науковій літературі лише частково висвітлено роль і поняття сільського зеленого туризму. Дана проблема знайшла відображення у працях таких вчених як В. Мікловда, М. Пітюлич, М. Лендел [16], В. Гловацька [1,2,3,4], Ю. Кушнір, О. Молнар [10], О. Сідун [18], Л. Черчик [20] та інші, проте на сьогоднішній день не існує єдиної спільної думки серед фахівців щодо поняття «сільський туризм», «зелений туризм», «агротуризм», «екотуризм». Можливості становлення та організації сільського туризму й надалі залишаються не повністю розкритими й потребують подальшої наукової розробки.

Дослідження має на меті обґрунтувати сутність сільського туризму, чітко визначити поняття сільського, зеленого та фермерського туризму, проаналізувати нормативно-правову базу діяльності даного виду туризму.

1 ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОЇ ТА НОРМАТИВНОЇ БАЗИ ДЛЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Сільський туризм є одним із засобів збільшення джерел доходів сільського населення та компонентом комплексного розвитку сільських територій і сільської інфраструктури. Сільський туризм може стати стратегією подолання бідності в сільській місцевості. Саме тому, в країнах, які розвиваються, сільський зелений туризм підтримується і заохочується державою, доступ до діяльності в цій сфері максимально спрощений, а суб'єкти, які надають послуги в цій сфері, отримують всілякі преференції, у тому числі і податкові. Основою в організації відпочинку на селі виступає сільська сім'я, яка проживає в селі, здійснює основну діяльність, пов'язану з веденням особистого селянського господарства, і побічну, - з використанням майна цього господарства для надання послуг у сфері сільського зеленого туризму, а саме: забезпеченням відпочивальників житлом, харчуванням, ознайомленням з місцевою культурою і традиціями.

Вивчаючи теоретичні дослідження вчених у сфері сільського туризму, слід зазначити, що цілий ряд авторів давав опис сільського зеленого туризму, його сутності та актуальності для України, проте сам термін «сільський туризм» не знайшов свого відображення у їх працях. Між фахівцями в сфері туризму ще й досі тривають дискусії щодо таких понять як сільський туризм, екотуризм, агротуризм, зелений туризм, фермерський туризм, екоагротуризм. Також слід зауважити що багато авторів розуміють одне і теж під різними поняттями.

На даний час нормативною базою для сільського зеленого туризму є закон України «Про туризм» від 18.11.2003 р. №1282-IV та «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 р. №742-IV, постанова Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 р. №297 «Порядок надання послуг з тимчасового розміщення (проживання)». Проект закону України

Пітюлич Михайло Михайлович, к.е.н., в.о. зав.кафедри фінансів УжНУ, м. Ужгород

Михайлюк Інна Іванівна, здобувач кафедри фінансів УжНУ, м.н.с. ЗРЦСЄГД НАНУ, м. Ужгород, тел.. 066-77-55-119, krayinna@mail.ru

«Про сільський зелений туризм», розроблений за ініціативою Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні та Інституту сільського розвитку ще тільки прийнято за основу в 2004 році, але й досі не ухвалено Верховною Радою України.

Ще слід зауважити, що у проекті Закону України «Про сільський зелений туризм» сільський зелений туризм - це відпочинковий вид туризму, що передбачає тимчасове перебування туристів у сільській місцевості (селі) та отримання ними послуг сільського зеленого туризму; послуги сільського зеленого туризму - діяльність членів особистого селянського, особистого підсобного або фермерського господарства з надання послуг бронювання, розміщення, харчування, інформаційного обслуговування, інших видів послуг, що спрямовані на задоволення потреб туристів. Однак діяльність з надання послуг у сфері сільського зеленого туризму не відноситься до підприємницької діяльності за умови, якщо сукупний річний дохід від діяльності у сфері сільського зеленого туризму не перевищує річного розміру прожиткового мінімуму у розрахунку на сільського господаря та на кожного члена родини, які постійно проживають з ним. У випадку розташування сільської садиби в сільській місцевості, яке відноситься до курортної та/або лікувально-оздоровчої зони, сільські господарі або члени його родини зобов'язані зареєструватися як суб'єкти підприємницької діяльності. [15]

Наразі розроблено ще один проект закону України «Про сільський аграрний туризм», згідно якого, агротуристична діяльність також не відноситься до підприємницької за умови, якщо кількість ліжок-місць у сільській садибі, що пропонуються для тимчасового розміщення туристів, не перевищує дев'яти. У цьому Законі сільський аграрний туризм – це вид туризму, який передбачає тимчасовий виїзд особи з місця проживання в сільську місцевість в оздоровчих, пізнавальних чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності; агротуристична діяльність – діяльність особистого селянського господарства чи фермерського господарства, сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, спрямована на задоволення потреб туристів та надання їм агротуристичних послуг; агротуристичні послуги – послуги з тимчасового розміщення, харчування, в тому числі з використанням продуктів власного виробництва, майна особистих селянських господарств, фермерських господарств з метою рекреації, тимчасового розміщення (проживання) туристів, ознайомлення з традиційними формами господарювання та сільським способом життя... [14]

Вчені-економісти Ємець Г.С. та Лендел М.А. під сільським туризмом розуміють туризм, що базується в сільських будинках або фермах, або загалом у сільській місцевості, але не включає відпочинок на особливих рекреаційних територіях... [16] На думку авторів дуже важливо, що відпочинок у сільській садибі не повинен включати відпочинок на рекреаційних територіях. Адже, якщо турист має на меті оздоровлення у лікувально-рекреаційних

закладах – це вже не можна класифікувати як сільський туризм., а сільську садибу в такому випадку краще визначити як приватний міні-готель.

Одночасно згідно Пінчук Т.А. під сільським туризмом слід розуміти подорожі з метою відпочинку, рекреації, регенерації та релаксації населення, що передбачає розміщення в сільській місцевості із залученням приватного сектору. Всі інші види туризму, як то: фермерський, природний, біологічний, зелений, екологічний, підтримуючий, сталий, альтернативний туризм, екотуризм, агротуризм і т.д. – є іншими за метою та сутністю видами туризму, хоч інколи можуть реалізовуватися в тому числі і за рахунок відпочинку в сільській місцевості та використання приватних засобів розміщення (н.п. особистих домогосподарств)». [13]

Що стосується поняття агротуризму, то тут на увагу заслуговує публікація Молнара О.С. та Кушніра Ю.Б., де агротуризм розуміється як сектор туристичної галузі, орієнтований на використання природних, культурно-історичних і інших ресурсів сільської місцевості і її специфіки для створення комплексного продукту. Автори пояснюють агротуризм та екотуризм як підвиди сільського туризму. [10]

Слід відмітити, що Пінчук Т.А. відносить агротуризм до підприємницької діяльності, що здійснюється на базі аграрних підприємств та агроосель і пов'язана із сільським господарством та сільськогосподарськими роботами. [13]

З вищенаведеного можна відмітити, що єдиного спільного визначення термінів сільський туризм, зелений туризм, екотуризм, агротуризм у працях дослідників немає. На нашу думку поняття сільський, зелений, агротуризм, екотуризм повинні чітко розмежовуватись, оскільки суть та мета цих видів туризму кардинально різні. Узагальнюючи, можна сказати, що:

Сільський туризм – відпочинковий вид туризму, що базується у сільських садибах, де власник садиби надає послуги з розміщення та харчування туристів; основна мета даного виду туризму – пасивний відпочинок від міської метушні та вивчення побуту селян;

Зелений туризм (екотуризм) – відпочинковий вид активного туризму, метою якого є пізнання та збереження природи з розміщенням туристів у кемпінгах та наметах;

Фермерський туризм (агротуризм) – відпочинковий вид активного туризму, метою якого є заняття сільськогосподарськими роботами та аграрною діяльністю, незалежно від місця розташування фермерського господарства чи аграрного підприємства;

Для сталого розвитку сільського зеленого туризму в Україні вкрай необхідно створити відповідну законодавчу базу, упорядкувати нормативно-правову базу прийняттям Верховною Радою закону прямої дії «Про сільський зелений туризм» та Постанови Кабінету Міністрів з питань стандартизації його діяльності «Послуги туристичні. Туризм сільський зелений. Основні вимоги».

В кінцевому результаті розвиток сільського туризму дасть можливість зменшити рівень безробіття на ринку праці в Україні, скоротити міграції робочої сили з села до міста, розвивати соціальну інфраструктуру села, покращувати благоустрій осель, вулиць та сіл. Таким чином, розвиток сільського зеленого туризму повинен стати об'єктом прискіпливої уваги обласних та районних адміністрацій, привабливим полем діяльності для дівчих і творчих селянських родин. Він вимагає виваженого комплексного наукового підходу, належного маркетингового супроводу, доброго освітнього та інформаційного забезпечення.

2 ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ

Розвиток сільського зеленого туризму у більшості країн світу розглядається як невід'ємна складова частина комплексного соціально-економічного розвитку села. Це актуально й для України, де особливо загострені соціально-економічні проблеми села. Позитивний вплив сільського зеленого туризму на поліпшення умов і якості життя селян полягає передусім у тому, що він розширює сферу зайнятості сільського населення, особливо жінок, і дає селянам додатковий заробіток. При цьому їхні прибутки надходять не тільки від здавання в найм приміщень для проживання, а й від таких послуг: безпосередня реалізація власних сільськогосподарських продуктів (без посередників і транспортних витрат); приготування їжі для гостей (з власноруч вирощених продуктів); прокат спортивного та рибачького інвентарю; продаж ремісничих та інших виробів; ознайомлення з місцевими традиціями та культурою; залучення до участі у сільськогосподарських роботах, зокрема, на пасіці, у косовиці; організація розваг (катання на бричці, човні, спостереження за птахами, рибальство тощо). Ця діяльність впливає на підвищення рівня життя всіх мешканців, дозволяє створювати нові робочі місця. Ось чому в багатьох країнах приділяється велика увага розвитку сільського туризму як галузі, яка дає можливість у короткий час оживити місцеву інфраструктуру.

Оскільки зелений туризм є дійовим засобом вирішення проблеми утримання населення в слабозвинутих регіонах, у багатьох країнах він розглядається як один із важливих напрямів у політиці розвитку села. У Франції, Великобританії, Голландії, Ірландії, Німеччині, Іспанії залучення до діяльності у сфері зеленого туризму заохочується на національному рівні. За популярністю відпочинку у сільській місцевості в цих країнах посідає нині друге місце після вакацій на морі. Сільський туризм створює нові робочі місця та приносить реальний дохід регіонам, дозволяє знайти засоби і способи для збереження природи. В багатьох країнах розвиток цього виду туризму став головним напрямом охорони і відтворення сільських ландшафтів.

У Німеччині становлення зеленого туризму почалося з розробки концепції його розвитку у периферійних регіонах. У результаті на ринку нині

представлені пропозиції дешевого відпочинку на природі, без використання дорогої інфраструктури, але з наданням комфортних умов проживання.

Так, у Польщі на селян, які бажають розпочати діяльність у сфері зеленого туризму, та тих, котрі вже надають такі послуги, не поширюється дія закону, що регулює господарську (підприємницьку) діяльність. Тому грошові винагороди за відповідні послуги не підлягають стягуванню податку на додану вартість. Законодавство також передбачає, за певних умов, звільнення отриманих доходів і від податку на доходи фізичних осіб. Закон зобов'язує сільських господарів реєструвати відпочивальників у спеціальному журналі. Причиною виникнення цивільної відповідальності може бути невиконання або ж неналежне виконання умов домовленостей між сторонами, а також заподіяння шкоди. Така відповідальність реалізується шляхом відшкодування вартості заподіяних збитків. Взаємні права та обов'язки сторін визначаються договором, укладеним між ними.

В угорському законодавстві регулювання «зелено-туристичних» відносин не підпадає під дію нормативних актів, якими регулюються відносини у сфері підприємництва. Відповідно, не підлягають оподаткуванню й особисті доходи, отримані селянами від використання для відпочинку власного житла. Існують також спеціальні пільги та переваги для сімейних господарств, які займаються (або виявили бажання зайнятися) діяльністю у сфері сільського туризму, якщо вони розміщуватимуться на території сільських поселень в економічно слабозвинутих (визнаних економічно депресивними) регіонах. Отримати такі пільги та переваги можна на конкурсних засадах. Ці проекти можуть отримати матеріальну підтримку у формі кредитів (до 8 тис. доларів США), які в разі успішної реалізації проекту поверненню не підлягають.

Великий законодавчий досвід у розвитку агротуризму має Латвія. Зумовлено це тим, що вже тривалий час основним контингентом туристів, які бажають відпочити в тамтешній сільській місцевості, є іноземці. Уряд вчасно звернув увагу на цей вельми перспективний вид туризму, здатний вирішити проблему безробіття на селі, і затвердив ряд відповідних нормативів. За даними Асоціації сільського туризму Латвії, за останніх вісім років у сільській місцевості майже вдвіть зросла кількість місць прийому туристів, у 19 разів — кількість ліжко-місць. Такими послугами у 2001 р. скористалися понад 12 тисяч туристів, у т.ч. 20% іноземців.[19]

Сільський туризм переконливо довів, що він є важливим фактором рішення соціально-економічних проблем села — це зростання зайнятості на селі, розвиток сільської інфраструктури, отримання стабільних та вагомих прибутків селян, зміцнення бюджету сільських поселень. Звичайно на шляху розвитку сільського зеленого туризму є багато проблем. Найбільшими перешкодами на шляху розвитку туризму в сільській місцевості традиційно вважається транспортна віддаленість осередків відпочинку — погане сполучення (дороги в сільській місцевості знаходяться у надзвичайно занедбаному

стані), рекреаційна необлаштованість (невідповідність запитам сучасного туриста), низький рівень надання послуг; нестача цілісних туристичних пропозицій, що містять продукти, орієнтовані на новий тип туриста; низький рівень маркетингу, недостатнє методичне забезпечення та відсутність цілеспрямованої діяльності; існує сильна конкуренція з боку сусідніх країн, які пропонують кращу інфраструктуру та сполучення.

Досі залишаються невирішеними питання із впровадження системи підготовки профільних фахівців, навчання і перекваліфікації сільських господарів, незайнятого сільського населення. В Україні не працює жодна стала група тренерів, яка б на постійній основі здійснювала профільне повне консультування, супровід та навчання зацікавлених осіб. Натомість, маємо значну кількість господарів, які працюють, не маючи спеціальних навичок, "інтуїтивно". Необхідно також проводити навчання власників агроосель прийомам обслуговування та іноземним мовам. Тому досі маємо таку сумну статистику: в польських, словацьких і румунських Карпатах щорічно відпочиває на один-два порядки більше західноєвропейських зелених туристів, ніж в Українських Карпатах. Для закордонного туриста важливо, наскільки легальною в Україні є форма надання відпочинкових послуг сільським туризмом, хто відповідає за якість прийому, через кого можна організувати поїздки.

Стратегічною метою розвитку сільського зеленого туризму в Україні є створення конкурентоспроможного на внутрішньому та світовому ринках національного туристичного

продукту, здатного максимально задовольнити потреби як наших співвітчизників, так і іноземців. А також розширення внутрішнього туризму та постійне зростання обсягів в'їзного туризму, забезпечення комплексного розвитку рекреаційних територій та туристичних центрів з урахуванням соціально-економічних інтересів їх населення. Безумовним чинником успішного розвитку сільського туризму є реклама та інформаційні видання, які дозволять стати сільському зеленому туризму потужним чинником відродження села і економіки в цілому.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження виявлено, що існує багато визначень сільського зеленого туризму, агротуризму, екотуризму і т.п., проте немає єдиного спільного поняття сільський туризм, яке б було відмежоване від інших понять таких як: зелений туризм, екотуризм, агротуризм. Ці поняття ще повністю не описані та не розмежовані на юридичному рівні. Тому нами запропоновано три нові визначення сільського туризму, зеленого туризму (екотуризму) та фермерського туризму (екотуризму) із зазначенням відмінностей суті та мети цих видів туризму.

Проведене дослідження дає можливість виділити ще перспективні напрями у роботі над сферою сільського туризму, а саме: стан розвитку сільського туризму на Закарпатті; класифікацію видів даного туризму; чіткого визначення переліку послуг, що надаються господарями садиб; нові можливості та перспективи розвитку.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гловацька В.В. // "Європейська наука XXI століття: стратегія і перспективи розвитку 2006": м-ли міжнар. Наук.-практ. Конф. – т. 7: Економічні науки. – Дніпропетровськ: наука і освіта, 2006. – С. 5-7.
2. Гловацька В.В. Послуги господарств населення із сільського зеленого туризму / В.В.Гловацька // Економіка АПК. – 2006 – №10. – С.148-155.
3. Гловацька В.В. Особливості розвитку сільського зеленого туризму як підприємницької діяльності // Інноваційна економіка. – 2010. – №16.
4. Гловацька В.В. Формування попиту і пропозиції на туристичний продукт сільського (зеленого) туризму // Інноваційна економіка. – 2010. – №17.
5. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV зі змінами та доповненнями.
6. Закон України «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 р. № 742-IV.
7. Закон України «Про туризм» від 15.09.95 р. № 324/95-ВР, у редакції Закону України від 18.11.2003 р. № 742-IV.
8. Зінько І. Сільський зелений туризм як складова стратегії туристичної політики регіону // Вісник Львівського університету. Серія Міжнародні відносини. - 2008. - Вип. 24. - С. 77-82.
9. Костриця М. М. Етноісторичний туристичний кластер "Древлянська земля": ресурси та економічний механізм функціонування / М. М. Костриця; [за ред. Є. І. Ходаківського]. – Ж. : ЖДТУ, 2005. – 76 с.
10. Молнар О.С., Кушнір Ю.Б., Важинський Ф.А. Передумови та стан розвитку сільського зеленого туризму на Закарпатті // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. - 2009.
11. Офіційний сайт державної служби туризму і курортів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua>
12. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>
13. Пінчук Т.А. Агротуризм як форма підприємництва у сільській місцевості // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. – 2009. – Спецвип. 28, част.3. – С. 49.
14. Проект закону України «Про сільський аграрний туризм».
15. Проект закону України «Про сільський зелений туризм»
16. Регіональний підхід до управління економічними процесами: (монографія) / Г.С. Ємець, М.А. Лендел – К: вид-во «Наукова думка», 1992 – 222с.
17. Рутинський М.Й., Зінько Ю.В. Сільський туризм: Навч. посіб. / М.Й.Рутинський, Ю.В.Зінько. – К.: Знання, 2006. – 271с.

18. Сідун О.Я. «Зелений» туризм як напрям розвитку малого бізнесу в Закарпатті // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. – 2002. - №11.
19. Туристична бібліотека – все про туризм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tourlib.net>
20. Черчик Л.М. Сільський туризм як ефективна форма самостійної зайнятості у трудонадлишкових регіонах // Регіональна економіка. – 2009. - №1.